

Наташа Јовановић
Филозофски факултет
Београд
(докторанд)

УДК: 316.324: 342
Оригинални научни рад
Примљен: 22. 12. 2014.

НА ИВИЦИ ИЗБОРНЕ ДЕМОКРАТИЈЕ: СРБИЈА ПОСЛЕ ИЗБОРА 2014. ГОДИНЕ

Сажетак: Достижни ниво демократијности једно је од најважнијих питања за социологију политике. Изборна демократија може да послужи као прецизан и валидан референтни систем за лонгитудинално праћење развоја демократије у некој земљи, иако и као адекватан методолошки оквир за међудруштвену компарацију. У овом раду анализују се парламентарни избори у Србији 2014. године користећи се теоријским концепцијом минималне дефиниције демократије. Након примене неколико критеријума које постулира даћи теоријски оквир, даје се процена о томе да ли Србију и даље (као након избора 2012) можемо сврстати у категорију земаља у којима је на снази изборна демократија.

Кључне речи: парламентарни избори, изборна демократија, минимална дефиниција демократије

Увод

Након одржаних ванредних¹ парламентарних (и редовних локалних) избора у Србији у марту 2014. године, поново се наметнуло питање опстанка изборне демократије у земљи. Избори који су као крајњи исход имали убедљиву победу већ владајуће коалиције (уз другачију расподелу моћи унутар саме коалиције и нешто другачија персонална решења) отворили су нова питања, реafirмисали нека од старих, донели нове препреке, али подсетили и на старе бољке политичког система у Србији. Једно од важнијих питања које се намеће је да ли је Србија евентуално направила корак напред (ка либералној демократији), или је назадовала ка изборном ауторитаризму, или је можда ипак остала на истој, устаљеној

¹ Превремено одржавање избора постали су лајтмотив политичког живота у Србији. Питање је колико је хронично непоштовање законски предвиђених рокова за одржавање избора у складу са демократским начелима и како то утиче на политичку културу? У овом раду нећемо имати довољно простора да се посебно позабавимо тиме да ли континуирано одржавање избора пре предвиђеног рока угрожава, ако не изборну демократију, барем изборну политичку културу, али сматрамо да је то веома важно питање које може бити предмет једне засебне студије.

позицији изборне демократије? Међутим, чак и ако је полазна хипотеза коју ћемо покушати да илуструјемо у овом истраживању да Србију данас можемо окарактерисати као изборну демократију (дакле, као земљу у којој се неометано одржавају слободни и поштени избори), важно питање је и да ли је она у том статусу стабилнија него што је то била претходних година, или је на самој ивици да склизне у правцу другог пола спектра демократичности? У раду ћемо анализирати предизборну и изборну трку прошлогодишњих мартовских избора из перспективе минималног концепта демократије. Дакле, на основу критеријума које постулира поменути тероријски оквир, покушаћемо да дамо одговоре на питања постављена у претходном пасусу. Циљ нам је да, узимајући у обзир оцене и примедбе учесника изборне утакмице, али и домаћих и страних посматрача и институција, у какофонији различитих утисака и закључака уобличимо што је могуће објективнију слику о стању демократичности у Србији.

Теоријски рам изборне демократије

Озбиљан теоријско – методолошки проблем (који, свакако, има и своје практичне импликације) је дефинисање демократије, из чега даље произилазе димензије и индикатори на основу којих се може оцењивати степен демократизације одређеног система. С обзиром на то да, како у историјској тако и у савременој перспективи, постоји диверзитет одређења појма демократије², није једноставно формулисати оцене а посебно је отежано (али и изазовно!) лонгитудинално пратити развој и консолидацију демократије у једној земљи. Управо да бисмо избегли методолошку конфузију, одлучили смо да нам у раду као теоријска платформа послужи минимални концепт демократије тј. дефиниција изборне демократије коју су у својој студији „Консолидација демократских установа у Србији после 2000. године“ развили Душан Павловић и Слободан Антонић. Свесни смо да ово, наравно, није ни једина, ни довољно обимна, дефиниција демократије уопште (а можда чак ни саме изборне демократије) али сматрамо да је адекватна и валидна полазна основа за проучавање развоја демократије у Србији у последњих неколико деценија па смо, самим тим, и разматрање прошлогодишњих избора уобличили поменути теоријским координатама.

Аутори наведене студије истичу да су у стручној литератури најчешће у употреби три концепта демократије – концепт минималне демократије, уставне (представничке или либералне) демократије и концепт који демократију дефини-

² Као што је то, на једном предавању, апострофирао и Макс Вебер. „Демократија може да значи бескрајно мноштво различитих ствари. Она по себи значи само то да нема формалне неједнакости политичких права између појединих класа становништва. Али какве све различите консеквенце из тога следе!“ (Вебер, 1988:33).

ше максималистички. Последњи у низу наведених концепата је на граници утопијског, а прва два становишта су применљива на друштва на различитим степенима развоја. Уставна односно либерална демократија је обухватнији концепт, који је, међутим, (релативно) тешко достижан. Уколико би само уставна демократија била референтни оквир за оцењивање демократичности једног система, онда би многе савремене државе изашле из тог оквира и априорно биле оцењене као недемократске. Дакле, управо концепт минималне демократије омогућава да државе које још увек нису консолидовале демократске режиме у свим сегментима, али јесу у једном, за овај концепт најбитнијем, у изборном систему, понесу епитет демократски (Јовановић, 2012). Такође, архитектоника теорије о минималној (тј. потконсолидованој) демократији помаже нам да јасно дефинишемо разлику између изборне демократије и изборног ауторитаризма³.

Дефиниција минималног концепта демократије коју конструишу поменути аутори подразумева да се „главна идеја минималне дефиниције састоји у следећем: докле год се у режиму одржавају слободни и поштени избори – а то су сви избори где сви могу да учествују и где постоји неизвесност исхода – докле може да се каже да је поредак демократски“ (Павловић, Антонић, 2007:45). Политички режим у коме се одржавају фер и слободни избори назива се изборна (дефектна) демократија. Реч је, дакле, о потконсолидованом нивоу демократије за који аутори сматрају да, у тренутку писања студије, одговара политичкој реалности Србије.

За формулисање оцене о уклапању Србије током избора 2014. године у оквиру минималне дефиниције демократије посебно је значајно јасно одређење критеријума на основу којих ће се дати коначна процена. Одлучили смо се за показатеље изборне демократичности који су сврстани у четири категорије у складу са моделом који је у једном тексту развио Душан Вучићевић (Вучићевић, 2010:14). Упркос могућности да изоставимо неки од важних елемената, сматрамо да је поменути модел довољно обухватан а надасве, веома концизан и прецизан.

³ Иако изборна демократија и изборни ауторитаризам имају додирне тачке, између њих се ни пошто не може ставити знак једнакости. Изборни ауторитаризам је хибридни режим у коме постоје неке демократске установе али који ипак не испуњава све услове да би се могао назвати демократијом (Павловић, Антонић, 2007:72). Реч је, заправо, о својеврсној „политичкој сивој зони“ (Вучићевић, 2010:3). Тако се нпр. одржавају наизглед поштени и слободни избори, али уз чињеницу да су медији контролисани од стране власти и да опозиција нема довољно медијског простора да изнесе свој план и програм. У изборном ауторитаризму постоји партијски плурализам и одржавају се избори, међутим то се дешава само номинално. Изборни процес је само фасада која прикирва недемократску суштину.

Прва три сета чине јаснији и више обавезујући критеријуми у односу на четврти у коме су постулати флексибилнији и, самим тим, тежи за прецизно примењивање. Међутим, неретко се управо у оквиру четвртог сета критеријума 'ломе копча' око тога да ли један систем прелази границу демократичности или ипак остаје са оне друге, ауторитарне стране. Дакле, како наводи Душан Вучићевић, први критеријум постулира да се избори сматрају успешним уколико најзначајније и највеће странке, било опозиционе било оне које су на власти, учествују на изборима (Вучићевић, 2010:14). Позивање на бојкот и неизлазак странака на изборе је први сигнал да је демократско одржавање избора стављено под знак питања. Такође, одлука о забрани појединих (опозиционих) странака је аларм за узбуну и априорно (мада не и без изузетака) указује на то да политички актери у тој земљи не делају у пољу демократије.

Други сет стандарда се односи на сам чин гласања и све оно што је у вези са њим. Овим сетом стандарда се имплицира да свим грађанима, без обзира на расу, пол, религијску или националну припадност мора бити гарантовано право да бирају и буду бирани, без икакве дискриминације. Такође, правним актима али и у пракси, морају бити загарантована основна лична и политичка права као што су слобода удруживања, слобода окупљања, слобода мисли и јавног изражавања итд (Вучићевић, 2010:15). Поред наведеног, неопходно је и да на бирачким местима (која морају бити доступна свим грађанима) буде обезбеђена тајност гласања као и непристрасна и транспарентна процедура гласања, бројење гласова и утврђивање коначног резултата избора. Такође, свим изборним учесницима мора бити гарантована могућност посматрања самог изборног процеса а разни притисци на бираче и евентуална куповина гласова су најстроже забрањени и подлежу казнама (Вучићевић, 2010:15). Последња наведена ставка у овом, другом корпусу критеријума, је веома важна када говоримо о изборима из 2014. године. Наиме, као што ћемо видети у другом делу рада, владајућа странка је у више наврата била оптужена да је прибегла коришћењу различитих техника контролisanja па чак и принуде грађана. То су веома озбиљне замерке које свакако доводе у питање демократичност одржаних избора.

Фокус треће групе стандарда је на најбитнијим елементима изборног система и обезбеђивању равноправности свих учесника. Намера креатора изборног система морала би ићи у правцу формулисања таквог изборног система који неће дискриминисати ни једног од актера. Око основних елемената изборног система (изборне јединице, кандидовање и изборна формула) мора постојати консензус власти и опозиције. Изборни систем је заправо неупитна константа у изборној једначини за све учеснике (Вучићевић, 2010:15).

Четврти и последњи сет стандарда је најшири и, као што смо рекли, најтежи за прецизно одређивање граница дозвољеног. Реч је о тзв. бочним аренама из-

борног система тј. о равноправном представљању свих странака у медијима, о избалансираном извештавању и критичком приступу, о једнаком и транспарентном финансирању, употреби државних ресурса итд. Док критеријуми из прва три сета стандарда изборног процеса морају бити испоштовани без преседана (у супротном се систем не може класификовати као изборна демократија) четврта група изборних правила је подложна 'блажим' тумачењима (Вучићевић, 2010:16). Наиме, уколико поштримо критеријуме и у 'бочним аренама' изборног система, може се десити да један (немали) број земаља изгуби демократски предзнак што не би у попуности одговарало реалном стању. Тако нпр. уколико су испоштовани сви стандарди осим равноправног представљања странака на власти и опозиционих партија у медијима, не можемо систем прогласити недемократским. Свакако, то не значи да се можемо олако односити према наведеним премисама четвртог сета критеријума. Неравноправност у финансирању или у заузимању медијског простора може унапред одредити резултат изборне утакмице коју, у том случају, нема смисла ни започињати. Међутим, чини се да је кључно питање колика је дискрепанција између изборних такмаца у различитим сегментима важним за изборну трку, и да ли је она толико велика да суштински ремети равноправност изборних учесника, и на тај начин поништава остале демократске процедуре, или је то тек тамна сенка над изборним процесом на чијем се уклањању може, и мора радити, али која суштински не замагљује демократску бит.

Сматрамо да је важно нагласити да наведени критеријуми, који морају бити испуњени да би одређени избори били оцењени као слободни и поштени, нису само пуке формалности. Критике упућиване минималном концепту демократије неретко иду управо у том смеру – концепт изборне демократије апострофира процедуралност и формално – техничку страну одржавања избора, а занемарује нека друга, есенцијална начела демократичности. Но, уважавајући ту чињеницу, ипак сматрамо да треба обратити пажњу на још један аргумент који иде у прилог тези да је изборна демократија (иако минималан) ипак веома важан ниво у демократизацији друштва. Желимо да истакнемо да одржавање фер и слободних избора (а посебно континуитет одржавања избора са демократским предзнаком) формулише својеврсну политичку културу која, са друге стране, помаже да се демократија на поменутом ниво и одржи, па можда чак и напредује у консолидацији на захтевнијим ступњевима. Дакле, реч је о двосмерном процесу – одржавање избора подразумева и развој политичке културе која одговара начелима минималног концепта демократије а, са друге стране, развој партиципативне политичке културе је један од темеља учвршћивања демократије у одређеном друштву.

Политичка култура подразумева целину преовлађујућих политичких гледишта и вредности у једном друштву у одређеном добу и она се преноси политич-

ком социјализацијом. Инхерентно је динамична, али упркос томе, може бити постојана дужи временски период. Утицај на политичку културу могу остварити и религија, доминантна идеологија као и увођење различитих државних норми и санкција. Но, пре свега, различити нивои (не)демократичности заправо суштински одређују конкретну политичку климу (Куљић, 2007:273). Свест грађана о сопственој улози у политичком систему и познавање функционисања тог система су кључне дистинкције између различитих типова политичке културе. Аутори једне од најпознатијих студија о политичкој култури, Олмонд и Верба (Almond и Verba), искристализовали су три основна типа политичке културе (парохијална, поданичка и партиципативна) и још неколико мешовитих типова. За нас је најзначајнији концепт партиципативне политичке културе која је основ демократских уређења. Овај тип политичке културе претпоставља да појединци активно партиципирају у политичкој сфери; било у улози кандидата за челне позиције, било у улози бирача претендента за водеће положаје у друштву. Као што је парохијална култура темељ традиционалних заједница, а поданичка ауторитарних, тако је партиципативна политичка култура неопходан услов демократије. Аутори истичу да без овакве политичке културе не постоји идеолошки плодно тло за процес одржавања избора који су, свакако, почетна и незаобилазна станица на путу ка развијенијим облицима демократије (Almond, Verba, 1989:18).

Дакле, још једном ћемо нагласити важност одржавања демократских избора за конституисање и одржавање партиципативне политичке културе која је, дакле, предуслов и за развијеније облике демократије (као што је либерална). Поштена предизборна кампања, плурализам политичке понуде, међупартијски дијалог, сам чин гласања, а потом праћење изборних резултата, постизборних договора и формирања владајућих коалиција, само су део елемената који обogaћују дотадашњу политичку културу новим садржајима. Активна политичка улога коју грађани (можда и по први пут!) преузимају мења друштвену свест која, по правилу, неће бити једнака друштвеној свести која је била доминантна у време претходног режима. „Због тога сматрамо да одржавање фер и слободних избора није пука формалност. Иако је то можда тешко у потпуности уважити, посебно из перспективе земаља у којима су избори у великој мери подразумевајућа и неупитна пракса, чини нам се да је за земље које су на нижем ступњу скале демократичности одржавање изборне утакмице веома важан сегмент политичке реалности. И то није случај само са бирачима, већ и са политичким партијама“ (Јовановић, 2014:27).

Дакле, заступамо тезу да одржавање избора може да утиче на развој политичке културе која подразумева већу одговорност, како гласача, тако и оних за које се гласа. Иако су избори за партиципативну политичку културу полазна (свакако не и крајња) тачка ми сматрамо да, као што постоји ниво потконсолидо-

ване демократије, може постојати и подниво партиципативне политичке културе који може бити основа за даљи развој демократије у друштву. Реч је, заправо о развоју изборне политичке културе која је основ изборне демократије. Због тога је веома важно пажљиво пратити регуларност изборног процеса – уколико се политички актери поигравају са демократским начелима то оставља неизбрисив траг у општој политичкој култури једног друштва. А управо ту политичку културу сматрамо веома важном у одржавању демократског уређења, не само на формалном, већ и на суштинском нивоу, тј. на нивоу свести појединаца (грађана али и владајућих и опозиционих елита).

Такође, сматрамо да је важно да истакнемо међузависност и двосмерност односа политичких установа и норми, са једне, и политичке културе, са друге стране. Дакле, институционално увођење и спровођење одређених правила и праксе утиче на промену свести грађана у складу са доминантним начелима. Тако одржавање избора може макар да одшкрине врата питањима о политичкој одговорности, али и више од тога – може да отвори читај дијапазон питања у вези са правима грађана (наравно, неодговоран и неадекватан однос елита према институцији избора имаће сасвим супротне последице). Са друге стране, уколико дође до промене ставова чланова друштва, како о сопственом, тако и о положају владајућих групација, они могу радити на промени или побољшавању већ постојећег поретка.

Анализа парламентарних избора 2014. године у Србији

На вишемесечно лицитирање у медијима о томе да ли ће бити расписани још једни ванредни парламентарни избори, или ће Влада у тадашњем саставу успети да истраје у свом законски предвиђеном мандату, коначно је стављена тачка када је председник Републике Србије, Томислав Николић, 29. јануара 2014. године објавио да ће ипак бити нових избора и да ће они бити одржани истог дана када и београдски, дакле 16. марта. Од тог тренутка дато је зелено светло за почетак још једне предизборне трке у којој су обновљени одавно познати предизборни политички наративи, али су отворена и нека нова питања, како за странке и њихове лидере, тако и за грађане. Такође, оваква одлука председника и Владе Србије представља нови емпиријски материјал за истраживаче који проучавају једну од 'неуралгичних тачака' српског политичког система, тј. анализирају изборе као својеврсну полазну тачку демократије.

Да ли су избори одржани 16. марта 2014. године у Србији спроведени на регуларан начин, шта им је претходило, које су основне карактеристике, и које најважније поуке након још једних избора – покушаћемо да испитамо у наставку рада. Анализираћемо изборни контекст, политичку културу у датом тренутку али и

сам изборни процес и настојаћемо да понудимо (макар оквирну и уз пуно резерви формулисану) оцену прошлогодишњих мартовских избора.

Превремено расписивање избора – важан елемент у теоријском контексту изборне демократије

Да ли је, након избора 16. марта 2014. године, почела аберација Србије са пута демократије или се, ипак, идентификује континуитет заступљености минималног нивоа демократичности и са њим компатибилне политичке културе? На то питање прецизније ћемо одговорити тек када применимо критеријуме из четири сета која смо навели у првом делу рада. Најпре ћемо се позабавити елементима који чине прва три сета, док ће четврти сет критеријума бити тема у последњем делу рада.

Прво можемо уочити да су на прошлогодишњим изборима испуњени услови из прве и треће групе захтева за консолидованом демократијом. Наиме, све веће странке су (самостално или у коалицијама) учествовале у изборној трци. Није било бојкотовања избора (нити позива грађана на исти) и, такође, ниједној од странака није било забрањено учешће. Дакле, уколико политички актери унапред не сумњају у евентуалну изборну нерегуларност, то је знак да постоји већинско поверење у институцију демократских избора у Србији. Такође, равноправност свих учесника и консензус око основних елемената изборног система постоје, на шта нам, опет, указује чињеница да ниједна странка није априорно одустала од кандидовања изборне листе. Ситуација је много сложенија када је реч о другом сету критеријума и прво можемо констатовати да није лако донети општу и јединствену оцену. С друге стране, формат рада не дозвољава нам да се позабавимо свим спорним местима на које су указали актери или посматрачи изборног процеса па ипак потрудићемо се да неке од тих ситуација подробније анализирамо.

Организација за европску безбедност и сарадњу (ОЕБС) је и ове године пратила изборе у Србији и процењивала да ли се они одвијају у складу са међународним стандардима демократије. Читајући њихов извештај стиче се утисак да је, уз одређене примедбе и препоруке, оцена изборне демократије у овој земљи позитивна. Ево само неколико примера афирмативног односа према организацији избора 2014. године (реч је о формално – техничким процедурама које нас у овом тренутку занимају): „Сви нивои изборне администрације су ефикасно радили, уз поштовање законски прописаних рокова, и одлуке су доносили на колегијални начин“ (ОЕБС, 2014:1). Аутори публикације о изборима навели су и да „на бирачким местима које су посетили, чланови БО су показали солидно знање процедура гласања и гласање се уредно спроводило“ (ОЕБС, 2014:3) и, између осталог, закључили су да „на бирачким местима која су посећена у току пребројавања гласова, бројање гласова је обављано на професионалан, транспарентан и

уредан начин. Републички завод за статистику је испунио своје задатаке у погледу табулације резултата у складу са законом и сви записници БО су благовремено достављени РИК – у. Званични резултати, по бирачким местима, објављени су и постављени на Интернет страницу РИК – а 24. марта, у законски прописаном року“ (ОЕБС, 2014:3).

У ОЕБС – овом извештају се, такође, наводи да је инцидента на бирачким местима било, али да су они спорадичног карактера и да је један од највећих проблема био притисак на бираче у неадекватној кампањи 'од врата до врата' (о овом аспекту кампање говорићемо нешто касније). Посматрачи цитиране међународне организације највише су, као и на претходним изборима, критиковали јединствени бирачки списак (списак још увек садржи изванредан број дуплих уписа и података о преминулим бирачима (што је, свакако, погодан тло за изборне малверзације) (ОЕБС, 2014:3).

Као што смо рекли, читајући ОЕБС – ов извештај може се заиста закључити да су избори прошле године (уз одређене недостатке који нису небитни али нису ни довољно великог обима да би угрозили сам ток избора), макар у формалном смислу, протекли на (релативно) демократски регулисан начин. Са оваквом оценом сложили би се и у РИК – у. Међутим, поједине опозиционе странке саставиле су извештај који је другачије интониран и који нуди различиту перспективу парламентарних избора 2014. године.

Извештај Демократске странке Србије о изборима 2014. године, на пример, указује на бројне изборне неправилности. Судећи по том извештају – Србија се не би могла сврстати у категорију изборних демократија. На овом месту нећемо наводити ни изблиза све примедбе које су из ДСС – а упућене на рачун РИК – а, али ћемо покушати да, укратко, пренесемо најважније закључке и примедбе. Наиме, у овој странци сматрају да је Републичка изборна комисија прикрила (или и сама починила) велики број изборних нерегуларности. „Показује се да је центар великог броја нерегуларности, а заправо најобичнијих манипулација и фалсификата, била Републичка изборна комисија. Језик чињеница ту стаје и не иде у дубљу политичку анализу очигледног кривотворења огромног броја записника, премда аутори не мисле да је основни мозак операције био у РИК – у“ (Самарџић, Гвозденовић, 2014:2).

У извештају се експлицитно наводе примери вишкова листића у гласачким кутијама (и ван ње), смањивања односно повећавања броја гласачких листа, смањивања или повећавања броја гласалих бирача, броја примљених и неупотребљених листића итд. За сваку од наведених категорија постоје тачни подаци о томе у којим местима и на којим бирачким локацијама су забележене неправилности. Аутори подсећају и на злоупотребе са коришћењем статистичких грешака. Цитирају да је, четири дана након избора РИК донео одлуку: „РИК је разматра-

ла питања у вези са логичко – рачунарским грешкама о раду бирачких одбора на спровођењу гласања и утврђивању резултата гласања за избор народних посланика и одлучила да се све грешке третирају као статистичке грешке“ (Самарџић, Гвозденовић, 2014:4). Оваква *post factum* одлука заправо мења изборне услове и онемогућава представнике изборних листа да изврше контролу изборног процеса. „Тиме је РИК прикрио бројне неправилности и вишкове листића на изборним местима. Напомињемо да Закон о избору народних посланика, нити Упутство РИК – а о спровођењу избора донето 4.2.2014, ни једним својим чланом не помињу статистичку грешку“ (Самарџић, Гвозденовић, 2014:5). Аутори ДСС – овог извештаја о изборним неправилностима из 2014. године указују и на веома важно одступање које је уочљиво када се упореде резултати избора по општинама и по бирачким местима (што, наравно, не би смео да буде случај) (Самарџић, Гвозденовић, 2014:15).

Ово су били само неки од примера наводних изборних манипулација који су наведени у ДСС – овом извештају. Примедби има још много (претње бирачима, гласање уместо неписмених, унапред заокружена имена, доношење гласачких листа у поподневним сатима и сл.) и свакако да их нећемо овде све цитирати, али општи закључак политичких актера из ове партије је да је „Србија далеко од праве изборне демократије“ (Самарџић, Гвозденовић, 2014:16).

Са становишта теме коју разматрамо у овом раду, наводи из извештаја ДСС – а могли би се назвати алармантним. Уколико је заиста било свих прекршаја које они наводе, концепт изборне демократије у Србији је обесмишљен. Међутим, не треба изгубити из вида да је реч о странци која се на овим изборима (по први пут) нашла испод цензуса (мање од једног процента гласова је фалило да се чланови Демократске странке Србије нађу у парламенту). Можемо претпоставити да та чињеница није небитан фактор и да може утицати на перцепцију регуларности избора. Но, чак и ако критике из њиховог извештаја узмемо са резервом (перспектива изборних губитника (па чак и добитника) самим тим што су лично и страначки инволвирани, не може бити потпуно очишћена од субјективности), сматрамо да је веома важно да наведене примедбе озбиљно размотримо у контексту што је могуће објективнијег сагледавања друштвене и политичке реалности у Србији.

Више институција и организација је такође скренуло пажњу на кршење још неких демократских процедура. „Практични примери куповине гласова, као што су испорука пакета са храном и друге робе и понуда бесплатних лекарских прегледа, запажени су од стране ОЕБС/ОДИХР – ових дугорочних посматрача. Дана 28. фебруара, Заштитник грађана, Комесар за информације од јавног значаја и заштиту личних података и Агенција за борбу против корупције су дали заједничку изјаву апелујући на изборне кандидате да поштују закон и уздрже се од

злоупотребе јавних средстава, вођења агресивне кампање „од врата до врата“ и кампање у образовним дечијим институцијама“ (ОЕБС, 2014:12). Због тога су дали и препоруку властима са апелом да се макар на наредним изборима не понове исте (немале) грешке. „Државни органи и тела надлежна за спровођење закона требало би да предузму одлучније кораке у вези са превенцијом, идентификовањем, истрагом и гоњењем случајева куповине гласова, вршења притиска на бираче и застрашивања бирача и злоупотребе државних ресурса за сврхе кампање. Законодавци би такође могли да размотре појашњење дефинисања политичких и активности кампање, да би се спречило дистрибуирање изборних поклона и услуга“ (ОЕБС, 2014:12).

Не морамо посебно да наглашавамо да је политичка тактика странака која подразумева бесплатне лекарске прегледе или кампању у образовним дечијим институцијама ван сваког и идејног и практичног демократског корпуса. Сама помисао на овакво вођење кампање, а камоли практиковање исте, веома верно илуструје политичку културу у Србији. Овакви примери можда најбоље сведоче о томе да изборна политичка култура у земљи није на довољно високом нивоу да би могла да подржи и испрати пожељне и неопходне формално – правне процедуре у вези са изборним процесом.

Желимо да скренемо пажњу на још један посебно интересантан феномен који је обележио протекле изборе и који је важан уколико евалуирамо политичку културу, а то је учестала појава 'притисака' на грађане тј. поприлично агресивна кампања 'од врата до врата'. Слање пропагандног материјала поштом, позивање телефоном или долазак на кућни праг и промовисање страначког програма, за разлику од дељења хране или нуђења лекарских услуга, нису забрањени. Радње наведене у претходном пасусу недвосмислено су нелегалне. То, међутим, није случај са кампањом која подразумева директан приступ бирачима. Чини се да је танка граница између законски дозвољене кампање 'од врата до врата' и кршења легислативних правила. Прецизније, граница и није баш тако танка него је прелазак преко ње тешко доказив.

Према писању медија⁴, на мартовским изборима овакав вид кампање био је далеко заступљенији у односу на изборе из 2012. године, али и оне пре њих. Иако се неретко наводи да је већина странака прибегла непосреднијем контакту са (потенцијалним) гласачима, готово по правилу се апострофира да су напредњаци у таквим делатностима били далеко активнији од других. Како су грађани описивали, углавном је реч о пристојним али веома упорним промотерима страначких идеја који, након питања 'За кога ћете гласати?' понекад траже и легитимисање

⁴ Извор: http://www.b92.net/info/vesti/pregled_stampe.php?yyyy=2014&mm=02&dd=21&nav_id=814771 (прегледано децембра 2014).

потенцијалних бирача. Такав наступ свакако прелази границе законски дозвољеног опуса који странке имају на располагању. „Е, то је нешто што је апсолутно незаконито. Легитимисање људи од стране било кога ко за то није овлашћен законом јесте директно кршење закона“ упозоравао је Родољуб Шабић, повереник за информације од јавног значаја и заштиту података о личности. Он је додао и да је посебно узнемирујућа чињеница да се користе базе података из разних установа на основу којих се ступа у контакт са појединцима и којима се нуде програми у складу са њиховим личним карактеристикама и статусом. Наравно, не може се категорички тврдити да је то истинито без озбиљне истраге, укључујући и полицијску. „Међутим, ако све труднице у једном граду, рецимо, добију некакв допис о томе да ће им једна политичка странка повећати дечији додатак ако победи, онда је потпуно јасно да је то једна специфична база података која може да постоји само у болници“ закључио је Шабић⁵.

Да није реч само о утиску грађана, медијским извештајима и коментарима аналитичара и новинара потврђују и наводи у ОЕБС – овом извештају. Иако се најпре подвлачи да је кампања генерално „била умерена и протекла је у мирној атмосфери, уз неколико забележених насилних инцидената у вези са изборима“ (ОЕБС, 2014:11), нешто доцније се истиче проблем агресивне кампање као велика мана мартовских избора. „ОЕБС/ОДИХР Ограничена посматрачка мисија је примила кредибилне пријаве случајева застрашивања бирача у току кампање ‘од врата до врата’ и запослених у јавном сектору. Исто тако, озбиљна забринутост је исказана због кршења заштите личних података, предизборних активности у сутановама за децу и злоупотребе државних ресурса, као што су аутомобили у власништву државе“ (ОЕБС, 2014:11). Тешко је доказати у сваком појединачном случају да ли је реч само о нешто навалентнијем анкетару (оцена нељубазности је, на крају крајева, субјективна процена) или је заправо реч о кршењу закона (као што је случај ако долази до било какве легитимације или коришћења заштићених база података). Но, битно је то да се практиковање агресивне кампање може окарактерисати не само као прикупљање информација или промоција страначког програма, већ и као притисак на бираче што је, свакако, најстроже забрањено. Међутим, с обзиром на то да немамо доказе, нити смо упознати са спровођењем истрага или резултатима истих, не можемо оптуживати ниједну појединачну странку да је заиста кршила закон и оглушила се о демократске принципе имунитета грађана од политичких притисака. Можемо само закључити да, уколико се настави тенденција и пракса узнемиравања бирача и евентуалног уцењивања или коришћења база података о личностима, одвећ пољуљана изборна демо-

⁵ Извор: <http://www.politika.rs/rubrike/Politika/Dobar-dan-za-koga-cete-da-glasate.sr.html> (прегледано децембра 2014).

кратија ће, у најбољем случају, бити озбиљно угрожена. Као што је и Шабић истакао, иако кампања 'од врата до врата' није иманентна само српском политичком животу (и већи део оваквог понашања формално се тешко може подвести под категорију кршења закона), њено спровођење у тој земљи је „на граници политичке културе“⁶ и заиста води ка ерозији изборне политичке културе како код странака тако и код грађана.

Паушално опхођење према елементима који суштински угрожавају изборну демократију (као што је куповина гласова, неправилно одношење према гласачким листићима или легитимисање грађана у кампањи 'од врата до врата') штети изборној политичкој култури за коју сматрамо да је, као што смо још на почетку навели, један од услова одржања изборне демократије. А политичка култура има континуиалан карактер и формира се и мења управо у периодима између избора. Због тога сматрамо да је важно да изборне теме (уопште али и конкретно у вези са одређеним изборима) треба да буду у јавном фокусу и мимо изборних термина како би развој изборне политичке културе омогућио (или бар утицао на то) да до неправилности и кршења закона на новим изборима ни не дође. Нажалост, није непознато да теме и контроверзе у непосредној вези са изборима падну у заборав након завршетка изборног процеса. Оптужбе, примедбе, апели и констатације посматрача, институција, грађана и странака остају само истраживачка грађа за оне који из професионалних (или и неких других) побуда желе да проучавају изборе у Србији, а врло брзо бледе као политичке и јавне теме.

(Не)равноправна расподела медијског простора и питање транспарентности извора финансирања током предизборне кампање 2014. године

Констатација да је неравноправна медијска презентација политичких странака и лидера Ахилова пета српског политичког система није новијег датума а, на основу последњих одржаних избора, можемо закључити да остаје перманентно валидна. Треба нагласити да 'прљаве' изборне кампање, неједнака заступљеност у медијском простору и утицај власти на новинаре нису одлике искључиво српског политичког контекста. Међутим, отупљена медијска критичка оштрица и ирационална, али безпоштена предизборна борба међу партијама јесу (сада већ постојане) карактеристике које обележавају и озбиљно нарушавају изборну политичку културу у Србији. Део рада који следи посвећен је последњој, четвртој групи критеријума изборне демократије. Још једном ћемо напоменути да је реч о најфлексибилнијим стандардима у оквиру којих и одређена одступања од норми не морају нужно да угрозе читав концепт изборне демократије у земљи. То нипошто не значи да су наведени критеријуми мање битни од свих претходно анали-

⁶ Извор: <http://www.politika.rs/rubrike/Politika/Dobar-dan-za-koga-cete-da-glasate.sr.html> (прегледано децембра 2014).

зираних, међутим, неопходна је истраживачка виртуозност да би се на одмерен и објективан начин оцењивала примена постулата из четвртог сета стандарда. Због тога се унапред одричемо могућности давања коначних закључака и наглашавамо да анализа која следи има релативан карактер.

Предизборна кампања 2014. године у медијима је трајала кратко, а садржај и карактер медијске кампање није се битно разликовао од претходних, мада су отворена и нека нова питања. Иако смтрамо да је садржај кампања веома важно истраживачко питање и фундаменталан проблем када је реч о политичкој култури, у овом раду немамо довољно простора да се тиме позбавимо, те смо одлучили да пажњу усмеримо на конкретне параметре у вези са равноправном односно неравноправном заступљеношћу изборних кандидата у медијима. Ако анализирамо извештај Републичке радиодифузне агенције одмах ћемо уочити јасну диспропорцију у медијском простору између најјаче странке (СНС) и осталих странака у различитим сегментима програма. Тако, нпр. изборна листа „Александар Вучић – будућност у коју верујемо“ има 19,39% од укупног предизборног времена у информативном програму. На другом и трећем месту су листе Демократске странке и Нове демократске странке (са 14,39 односно 13,91%) (РРА, 2014:12). У одређеним деловима програма диспаратет између изборне листе на челу са СНС – ом и других изборних листа био је још већи. Ако погледамо заступљеност изборних листа у вестима и дневницима (а то су, свакако, важне, ако не и најважније и најгледаније медијске форме), можемо уочити још већу неједнакост него што је то случај са укупним предизборним временом у информативном програму. Иако редослед остаје исти (на првом месту је листа СНС – а, потом следе листе ДС – а, НДС – а, СПС –а итд.) разлика међу њима је нешто већа у односу на укупно предизборно време. Листа СНС –а је у вестима и дневницима заступљена са 21,11% док листа ДС – заузима 13,3% од укупног времена а листа НДС – 11,75% (РРА, 2014: 17).

Нису све медијске куће поклањале највише пажње напредњацима, а ни дискрепанција није била подједнако велика у свим медијима. Из извештаја РРА се може уочити да су нпр. РТС и Б92 свој простор распоређивали уравнотеженије (иако је и на овим телевизијама изборна листа коју је предводио СНС била најзаступљенија) у односу на ТВ Прву и Пинк телевизију (РРА, 2014: 37 – 58). Но, све до сада наведено (иако је, понављамо, реч о недовољно детаљним анализама) указује на заиста очигледну неравноправност у заузимању медијског простора. Нису чак ни (условно речено) веће странке и изборне листе имале макар приближну медијску заступљеност, а када погледамо мање изборне листе ситуација је још драматичнија. Овако велике разлике су уочљиве чак и у извештају РРА који је, на овим изборима, оптуживан за пристраност, необјективност и функционисање у складу са инструкцијама добијеним од власти. У ОЕБС – овом извештају

разлике су још драстичније. „Забринутост због пристрасности медија према СНС – у исказали су многи саговорници ОЕБС/ОДИХР Ограничене посматрачке мисије, и на централном и на локалном нивоу, и то је и потврђено путем анализе видљивости изборних кандидата у праћеним медијима. Праћени државни ТВ канали су 27 процената простора у извештавању о политичким вестима и вестима у вези са изборима посветили СНС – у, 16 процената СПС – у, 10 процената ДС – у и по 5 процената ЛДП – у и ДВЕРИМА. Приватни емитери су 40 процената таквог извештавања дали СНС – у, 15 процената СПС – у, 7 процената ДС – у, 6 процената ЛДП и ДСС. Исто тако, праћени штампани медији су определили 34 процента простора за вести и уређивачко политичко извештавање СНС – у, 16 процената СПС – у, 13 процената ДС – у, 6 процената ЛДП – у, 5 процената Новој демократској странци (НДС) и 4 процента партији Трећа Србија“ (ОЕБС, 2014:16).

Пристрасност медија и давање предности владајућим странкама и њиховим лидерима, понављамо, није новост у српском друштвено – политичком контексту. Ако се присетимо избора 2012. године можемо закључити да је ситуација иста, само су имена лидера и страначке боје другачије. У пролеће 2012. године, тада актуелни председник Борис Тадић имао је више од пет сати изборног програма, што је укупан збир времена које су добили Ивица Дачић, Чedomир Јовановић и Томислав Николић заједно (при чему је Томислав Николић (дакле, будући председник Србије) заиста био тек на четвртном месту). Анализе су показале да су и штампани медији били пристрасни. Нешто уравнотеженија слика могла се наћи у „Политици“, „Данасу“ и „Вечерњим новостима“, али остали листови нису посвећивали простор свим актерима подједнако. Ако погледамо укупан узорак које је обухватило истраживање ЦеСИД – а, листа „Избор за бољи живот“ (коалиција окупљена око Демократске странке која је, дакле у датом тренутку на власти) налазила се на првом месту по заступљености са 245 текстова (28,7%). На другом месту је била коалиција СПС – ПУПС – ЈС са скоро 100 текстова мање док се коалиција „Покренимо Србију“ (СНС и коалициони партнери) налазила тек на трећем месту са укупно 134 текста односно 15, 7% од укупне медијске слике (што је, опет боља позиција у односу на ону коју су имали у електронским медијима). Сви остали изборни учесници заступљени су испод 10% и у штампаним и у електронским медијима (Клачар, 2012; Јовановић, 2012).

Још један негативан тренд настављен је 2014. године. Наиме, јавни ресурси су злоупотребљивани у кампањама у виду пораста активности јавних функционера и повезаности политичке промоције са коришћењем јавних ресурса. “Функционери су злоупотребљавали функције за потребе промоције у кампањи, како би обезбедили појављивање у информативним емисијама и ван предизборног програма. Они су комбиновали државне и партијске активности у току исте по-

нете, као и промотивне активности у којима су користили контакте са страним инвеститорима. Забележени су и случајеви у којима су функционери истовремено наступали у име јавне функције и промовисали своје странке као и случајеви када су се појављивали на догађајима који су ван њиховог делокруга рада (Младеновић, 2014:274). Флуидне границе између предизборног програма и информативног обавештавања о активностима чланова владајуће коалиције су ерозивни елемент демократије у Србији. Оваква медијска пракса још више појачава неравноправну заступљеност власти и опозиције у јавним гласилима. Дакле, све мање критеријума из четврте групе стандарда изборне демократије је испоштовано на валидан начин.

Неусклађеност медија са демократским начелима није новост за Србију. Исто тако, актери су ротирали места али је реторика када су у питању жалбе на дискриминацију у медијима остала иста. Лидер Демократске странке је (овог пута из опозиционог угла) ушао у борбени ринг оптужујући медије за пристрасност, а РРА за неадекватно реаговање. Драган Ђилас је изнео податке да је ДС на државној телевизији десет пута мање заступљена него СНС, а на комерцијалним (пре свега на телевизији Пинк) чак двадесет пута мање. Подсетио је и на 'прљаву' кампању која се на телевизији Пинк водила против њега лично⁷. Ђилас је закључио да у Србији више не може да се говори о демократији⁸.

Представници тзв. мањих странака (нарочито оних са десног пола политичког спектра) такође су указивали на лош третман опозиције у електронским медијима. Чланство и лидери Српске радикалне странке су протествовали испред Радио телевизије Србије носећи транспаренте на којима је писало 'Стоп медијској блокади'. Они су истакли да за 37 дана кампање кандидати изборне листе 'СРС – др Војислав Шешељ' нису скоро уопште гостовали на телевизијским станицама са националном фреквенцијом (изузетак је било једно гостовање у емисији Кажипрст на Б92). „Радио телевизија Србије, као јавни сервис свих грађана, није до сада ниједном позвао ниједног кандидата са изборне листе 'СРС – др Војислав Шешељ', што је кршење основних етичких принципа у новинарству, али и кршење Закона о изборима за народног посланика, као и упутстава РРА о

⁷Извор:<http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/2205/%D0%98%D0%B7%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%B8+2014/1526199/%D0%82%D0%B8%D0%BB%D0%B0%D1%81%3A+%D0%A1%D0%9D%D0%A1+%D0%BD%D0%B8%D1%98%D0%B5+%D0%B7%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D1%87%D0%B5%D0%BE+%D0%BD%D0%B8%D1%98%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%BD+%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%98%D0%B5%D0%BA%D0%B0%D1%82+%D1%83+%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%B4%D1%83.html> (прегледано децембра 2014).

⁸ Интересантно је то да Ђилас закључује да Србија данас није демократска земља, на основу медијске блокаде опозиционих странака док је, са друге стране, судећи према подацима из 2012. године ситуација била готово идентична, само су актери заменили позиције.

равноправној заступљености свих учесника у предизборној кампањи' навели су у СРС⁹.

Из Покрета Двери стизале су сличне оптужбе. Бошко Обрадовић је истакао да РРА није обезбедила равноправан третман свих изборних учесника у медијима, иако је обавезна да то учини. „У укупно 10 великих телевизијских дебата на електронским београдским медијима са националном фреквенцијом у последњих 10 дана изборне кампање Покрет Двери нема свог представника, што је дискретна изборна крађа пре изборног дана“ изјавио је Обрадовић¹⁰.

Гурање великих опозиционих странака на маргину јавне сцене а мањих партија чак и изван маргина је опште место у традицији српске политичке културе. То је до те мере видљиво да су и представници увелико оптуживане и критиковане Републичке радиодифузне агенције, закључили да су жалбе СРС – а, Покрета Двери и Треће Србије оправдане и да чланови ових странака заиста не добијају довољно простора у медијима¹¹. С обзиром на то да, као што смо на почетку поглавља напоменули, немамо довољну истраживачку истанчаност, не можемо закључити да ли је на овим изборима медијска равнотежа више поремећена у односу на претходне, или неке још раније изборе, али свакако можемо истаћи да 'прљаве' кампање и неједнака дистрибуција медијског простора нису *differencia specifica* напредњачког режима.

У контексту парламентарних избора 2014. године, можемо закључити да се наставио тренд фаворизовања владајућих изборних листа и обрачунавања са опозицијом којој се одузима медијски простор. Посебно су забрињуће оптужбе на рачун РРА јер то умногоме квари слику Србије као изборне демократије. Негативне кампање и утицај власти на непристрасно новинарско извештавање постоје и у другим земљама које можемо назвати изборним демократијама. Но, чак иако попуто равноправну медијску заступљеност посматрамо идеалнотипски, велике су реазлике у степену медијске (не)једнакости. Настављање негативне традиције у непоштовању права свих изборних такмаца, у домену медијске презентације, свакако не иде у прилог тези да се Србија консолидује у изборној демократији, а камоли да напредује ка развијенијим облицима демократије.

Још једна неславна традиција српског друштвено – политичког живота је недовољна транспарентност извора и начина финансирања странака и изборних листа. Не улазећи у дубљу анализу овог проблема, осврнућемо се само на неке по-

⁹ Извор: <http://www.nspm.rs/hronika/predstavnicisrs-protestovali-u-zgradi-rt-a-zbog-medijske-blokade.html> (прегледано децембра 2014).

¹⁰ Извор: <http://www.blic.rs/izbori-2014/vesti/2247/Pokret-Dveri-odustao-od-konvencije-setnjom-probijaju-medijsku-blokadu> (прегледано децембра 2014).

¹¹ Извор: <http://www.nspm.rs/hronika/savet-rra-dveri-srs-i-treca-srbija-u-pravu-stranke-su-nejednako-zastupljene-u-medijskim.html> (прегледано децембра 2014).

датке који нам могу, у грубим цртама, показати какво је стање у овој области у Србији. У извештају који је поднела организација 'Транспарентност Србија' наводи се да недовољна видљивост токова новца у изборним кампањама, такође, није новост, и да дотадашње критике ове, али и других организација и установа као и промене правних аката нису значајно допринеле побољшању ситуације у овом домену ни на изборима 2014. године. „Након избора из 2012. грађани су остали ускраћени за неке суштинске информације чак и у вези са пријављеним трошковима кампање. Наиме, за готово половину пријављених трошкова нису били наведени крајњи извори финансирања, већ само то да су трошкови финансирани из банкарских кредита или да су остали неплаћени. Такође, у доба претходне изборне кампање запажено је и повећање појединих јавних расхода – за набавке добара и услуга и субвенције (нарочито у априлу 2012.) (Транспарентност Србија, 2014:3).

Дакле, упркос промени власти, настављен је континуитет недовољно јасних токова новца. Новац којим располаже странка, односно изборна листа, умногоме одређују изборну трку и може да да предност кандидатима. С обзиром на то да су једнакост шанси и фер изборна кампања почетне премисе изборне демократије, врло је важна улога транспарентности прихода и расхода у току изборне трке. Политички актери у Србији се и према овом питању односе недовољно одговорно. Тако је било и у марту 2014. године. „Примена Закона ни овај пут није довела до остваривања једног од најважнијих циљева – транспарентности извора прихода. Наиме, за 21,87% пријављених расхода не постоји покриће у моменту предаје извештаја. Највећи удео неизмирених рачуна има листа ЛДП (86%), затим НДС (готово две трећине), ДСС и УРС (преко 44%), па ДС (скоро 30%)“ (Транспарентност Србија, 2014:6). Међутим, када се узму у обзир и банкарски кредити ситуација постаје још драматичнија. „Додатни вид нетраспарентности долази од финансирања кампање из кредита. Зајам од банке може бити само иницијелно извор финансирања, али се дугови морају вратити из других прихода, који у моменту предаје извештаја јавности нису познати. Због тога је укупан удео пријављених трошкова чији је крајњи извор финансирања остао непознат у ствари 43, 73%. Осим већ поменутих странака, овако посматрано, тај проценат је висок и код СНС (42%)“ (Транспарентност Србија, 2014:6).

С обзиром на то да се у извештају наводи да се највећи део новца утроши за кампању у електронским медијима, питање финансија и питање равноправне утакмице у јавним гласилима су тесно повезани. Не тако сјајна слика и у једној и у другој области угрожава поредак изборне демократије. Но, као што смо рекли, с обзиром на то да се служимо подацима из секундарне литературе, и да нисмо спровели властито истраживање, ми не можемо са великом сигурношћу тврдити у којој мери су све поменуте неправилности начињене. Несумњиво је ипак

да су оне присутне и то у не тако малом обиму. Управо један од важнијих закључака након избора 2014. године а који је, уједно, и један од битнијих проблема са којима се политичка сцена данас у Србији суочава, је то да се главне примедбе и препоруке страних и домаћих посматрача између два изборна циклуса нису уважиле. “Финансирање кампање је било нетранспарентно, она је била скупља него 2012. године, уз нерасмерно веће трошкове владајућих странака. Власништво над медијима је и даље нетранспарентно, а суштинског надзора у медијима и кампањи није било, тако да су постојали ‘избори на два спрата’ уз изразито неравноправну заступљеност кандидата у електронским медијима. Уместо критичке улоге, у медијима су доминирали функционерска кампања и феномен ‘партијских камера’. Злоупотребе јавних функција у страначкој промоцији су биле честа појава, уз случајеве застрашивања, куповине гласова и предизборног насиља” (Младеновић, 2014:275). С обзиром на то да је садашња власт наследила праксу погубну по изборну културу, и наставила да се понаша у складу са том праксом, сматрамо да све до сада наведено упућује на закључак да се Србија налази на веома климавим ногама изборне демократије.

Закључак

Након релативно кратке али бурне кампање, као што су на основу истраживања и предвиделе различите агенције и институције, Српска напредна странка је са освојених 48,35% гласова и 63,20% посланичких мандата однела убедљиву победу (Јовановић, Вучићевић, 2014:29). Социјалистичка партија Србије остала је на другом месту (уз нешто лошији резултат у односу на изборе 2012. године). За све остале учеснике мартовски избори 2014. године имали су крајње неповољан исход. Праг цензуса прешле су још само Демократска странка и од ње отцепљена Нова демократска странка, док су све остале партије (чак и оне које су традиционално узимале учешће у парламенту попут Демократске странке Србије и Либерално демократске партије) остале без могућности уласка у парламент. Ова драстична промена на политичкој сцени Србије даје посебан значај проучавању регуларности избора 2014. године, а чини се да ће бити још важније посматрати да ли ће се наредни избори одржати у складу са демократским начелима (јер ће то бити први избори који ће се организовати у контексту скоро апсолутне власти једне партије). Управо због овакве констатације односа и неравнотежног положаја политичке класнице у Србији то је фундаментално питање.

Посебно значајан податак који је обележио ове изборе је најмања излазност бирача још од 1990. године. На биралишта је изашло тек нешто од више половине уписаних бирача (53,09%), што је 4,68% мање у односу на претходне изборе, а скоро 20% мање него на првим вишестраначким изборима у Србији 1990. године. Немамо довољно простора да се детаљније позабавимо узроцима ниског

степен излазности гласача, али ћемо нагласити важност политичке партиципације грађана, најпре из перспективе политичке културе. Уколико (релативно) велики број грађана не партиципира у политичком животу чак ни у овом најмасовнијем, а за велику већину грађана и једином облику политичког ангажмана, онда је то опасност за развој демократије и демократске политичке културе. “Слаба изборна партиципација није добар знак за стање демократије у сваком друштву. У нашем, које је далеко од консолидације, то је податак који треба да има карактер алармног звона за политичке институције, странке посебно” (Јовановић, Вучићевић, 2014: 25).

Као што смо још у уводу рада рекли, на овим изборима је реактивирана већина проблема са којима се изборна демократија у Србији суочавала и раније. Изгледа да упркос променама страначких предзнака владајуће елите, неједнака расподела медијског простора, ’прљаве кампање’, нетранспарентност у финансирању странака и њихових кампања и сл. остају константа политичког живота у Србији. Као што смо видели када смо анализирали критеријуме из четврте групе критеријума, негативно наслеђе политичке културе која претпоставља да коалиција на власти има априорни монопол над медијима док су опозиционе, и веће и мање, странке гурнуте у страну – опстаје као пракса и нове власти. А најгласнији против овакве неправде су они који су, док су имали мандат, исто то спроводили. Због тога је тешко претпоставити да ће се нешто у овом погледу, у скоријој будућности променити ма ко да дође на власт. Новонастала политичка реалност, доминантни страначки монизам и маргинализована опозиција не уливају наду да ће се поменута пракса прекинути. Иако сматрамо да описано стање руинира политичку културу и озбиљно ставља знак питања на могућност опстанка изборне демократије, ипак, с обзиром на хронични карактер непоштовања (или барем делимичног непоштовања) овог фрагмента изборне демократије, али и због тога што смо у сличној ситуацији на прошлим изборима Србију ипак оценили као изборну демократију (Јовановић, 2012), не би било ни интелектуално поштено а вероватно ни реално, на основу виђених неправилности у оквиру четврте групе критеријума, Србију прецртати на мапи изборних демократија.

Ситуација је другачија када је реч о другом сету норми. Притужби на организацију избора, застрашивање бирача, злоупотребу база података о грађанима, нетранспарентно поступање са бирачким списковима, неадекватно спровођење кампање ’од врата до врата’ итд. било је више него на претходним изборима. У ДСС – овом извештају су наведене заиста озбиљне притужбе које поништавају изборну културу и одузимају демократским изборима сваки смисао и суштину. Међутим, треба бити додатно опрезан када се уважавају притужбе, с обзиром на то да је незадовољних (тј. изборних губитника) на овим изборима много и да самим тим што су незадовољни исходом избора могу хиперболисати негативне по-

јаве у вези са организацијом избора. Са друге стране, због тога што је моћ, скоро у потпуности, у рукама једне странке треба додатно изоштрирати критичку оштрицу и проверавати сваку оптужбу. Но, с обзиром на то да је ОЕБС (успок критикама и указивању на мноштво неправилности које су начињене) изборе 2014. године ипак оценио као демократске, све притужбе сматраћемо само као упозоравајуће али не и као фаталне за изборну демократију у Србији.

Иако примедбе, углавном, нису званично поднете ни правно процесуиране, стиче се утисак да је заиста незадовољство политичких актера веће у односу на раније године (мада ни тада није било мало примедби). Највише забрињава неповерење у надлежне институције (РИК и РРА) које би требало да буду стожери и важне карике у ланцу демократије. Урушавање угледа установа које би по дефиницији требало да буду независне, непристрасне и објективне неминовано доводи у питање опстанак (ионако неконзистентне и неутемељене) изборне политичке културе у Србији. А, као што смо рекли, сматрамо да је таква политичка култура везивно ткиво демократије у једној земљи. Због тога, иако ипак оцењујемо да изнешене примедбе на рачун организације избора нису, пре свега, проверене али ни пресудне за резултат избора, сматрамо да су те примедбе ерозивне за политичку културу у Србији. Да ли је ова претпоставка тачна најбоље ће се видети приликом одржавања наредних избора.

Узимајући у обзир и то да су критеријуми из прве и треће групе стандарда испоштовани (није било бојкота избора нити забрањивања одређеним странкама да партиципирају на изборима, а није било ни неслоге у вези са изборним системом), ипак ћемо и парламентарне изборе 2014. године (као што смо то учинили и са онима 2012. године) оценити као демократске. Међутим, желимо да нагласимо да је изборна демократија на стакленим ногама и да је, због круцијалних примедби које су изнешене, веома упитно да ли ће тако и остати. Треба напоменути да ови избори нису били репрезентативан узорак на коме бисмо у потпуности могли испитати хипотезу о постојаности изборне демократије јер је победа СНС – а била очекивана, те се стога нису постављала круцијална питања у вези са евентуалним изборним намештањем, одбијањем да се призна победа опозиције и напусти владајућа позиција (као што је то био случај 2012.). Права оцена демократичности ове Владе али и свих институција у земљи моћи ће да се да тек онда када изборни исход не буде унапред изван. И тек тада ће се искристализовати да ли су наша упозорења о депривацији изборне политичке културе била ваљана или су, ипак, била преамбициозна.

Тренутно (у погледу политичке моћи неуравнотежено) стање на политичкој сцени и слаба опозиција која онемогућава бољу контролу власти иду у прилог томе да власт не мора да се брине због евентуалне детронизације. Са теоријске а, пре свега, са практичне стране гледишта, таква констатација односа неповољно ути-

че на развој демократије у земљи. “Таква стања нису добар амбијент, посебно за неконсолидоване и потконсолидоване демократије у које спада и Србија. Утолико је одговорност владе и самог Вучића већа. Брзо ће се показати да ли Србија иде ка модернизацији и удаљава се од ауторитаризма, или се ради о истом процесу са другим ликом” (Јовановић, Вучићевић, 2014:35). Можемо се сложити са закључком цитираних аутора и додати да, на основу анализе које смо спровели (а која, још једном напомињемо, има искључиво дескриптиван карактер), закључујемо да прошлогодишњи мартовски избори јесу били демократски али, због свих негативних коменатра које смо имали прилике да чујемо и прочитамо, како од политичких актера тако и од стране домаћих и страних установа, чини нам се да је изборна демократија на ивици. У наредном периоду видећемо да ли ће са те ивице пасти у аторитарни понор, или ће се ипак задржати на нивоу (пот)консолидоване демократије што је данас, упркос свим примедбама, чињенично стање.

ЛИТЕРАТУРА

- Almond, G; Verba, S. (1989). *The Civic Culture – Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Sage Publications, Inc.
- Добар дан, за кога ћете да гласате, Политика, доступно на: <http://www.politika.rs/rubrike/Politika/Dobar-dan-za-koga-cete-da-glasate.sr.html> приступљено децембра 2014.
- Ђилас: СНС није започео ниједан пројекат у граду, РТС, доступно на: <http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/2205/%D0%98%D0%B7%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%B8+2014/1526199/%D0%82%D0%B8%D0%BB%D0%B0%D1%81%3A+%D0%A1%D0%9D%D0%A1+%D0%BD%D0%B8%D1%98%D0%B5+%D0%B7%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D1%87%D0%B5%D0%BE+%D0%BD%D0%B8%D1%98%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%BD+%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%98%D0%B5%D0%BA%D0%B0%D1%82+%D1%83+%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%B4%D1%83.html> приступљено децембра 2014.
- Јовановић, М; Вучићевић, Д. (2014). Парламентарни избори у Србији 2014. године – политичка рокада. у: (Јовановић, М; Вучићевић, Д.) (ур.). *Избори у Србији 2014 године – њолиџичка рокада*. Београд: Институт за политичке студије: 9 – 37.
- Јовановић, Н. (2012). Анализа општих избора 2012. године из перспективе концепта минималне дефиниције демократије. *Нова српска њолиџичка мисао*. Бр. 3 – 4: 311 – 331.
- Jovanović, N. (2014). *Uloga islama u društvenim i političkim promenama u Tunisu nakon Arapskog proleća*. Master rad. Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Клаџар, В. (2012). Избори 2012 – персонализација изборних кампања у: Ђорђе Вуковић (ур.). *Око избора 18: Председнички и парламентарни избори, мај 2012*. Београд: Центар за слободне изборе и демократију и Национални демократски Институт за међународне односе: 63 – 76.
- Кулјић, Т. (2007). *Култура, политичка* у: Богдановић, М; Мимика, А. 2007. прир. *Sociološki rečnik*. Београд: Завод за удџбенике и наставна средства.

- Младеновић, С. (2014). Главни налази посматрања избора 2014. године у Србији и њихово поређење са налазима из 2012. у: (Јовановић, М; Вучићевић, Д.) (ур.). *Избори у Србији 2014 године – ђолијичка рокада*. Београд: Институт за политичке студије: 263 – 279.
- ОЕБС/ОДИHR. (2014). *Превремени парламентарни избори 16. март 2014. године*. Варшава: ОЕБС/ОДИHR.
- Равловић, Д; Антонић, С. (2007). *Консолидација деморкатских установа у Србији после 2000. године*. Београд: Службени гласник.
- Партијски анкетари звоне на сва звона, Б92, доступно на: http://www.b92.net/info/vesti/pre-gled_stampe.php?yyyy=2014&mm=02&dd=21&navid=814771 приступљено децембра 2014.
- Покрет Двери одустао од конвенције, шетњом “пробијају медијску блокаду”, Блиц, доступно на: <http://www.blic.rs/izbori-2014/vesti/2247/Pokret-Dveri-odustao-od-konvencije-setnjom-probijaju-medijsku-blokadu> приступљено децембра 2014.
- Представници СРС протестовали у згради РТС-а због медијске блокаде, НСПМ, доступно на: <http://www.nspm.rs/hronika/predstavnici-srs-protestovali-u-zgradi-rt-s-a-zbog-medijske-blokade.html> приступљено децембра 2014.
- Републичка радиодифузна агенција. (2014). *Избори 2014: извештај о надзору над радом емисијера током предизборне кампање за рејубличке и локалне изборе 29.01.2014 – 13.03.2014*. Београд.
- Савет РРА: Двери, СРС и Трећа Србија у праву – странке су неједнако заступљене у медијима, НСПМ, доступно на: <http://www.nspm.rs/hronika/savet-rra-dveri-srs-i-treca-srbija-u-pravu-stranke-su-nejednako-zastupljene-u-medijima.html> приступљено децембра 2014.
- Самарџић, С. Гвозденовић, В. (2014). *Извештај о изборним нејравноснојима на парламентарним изборима 16.03.2014*. Београд.
- Transparentnost Srbija. (2014). *Monitoring finansiranja izborne kampanje tokom kampanje za izборе 2014. u Gradu Beogradu, sa osvrtom na parlamentarne izbore – glavni nalazi*. Београд: Transparentnost Srbija, USAID Srbija.
- Вебер, Макс. (1988). Социјализам у: Владимир Глигоров: *Критика колективизма: Либерална мисао о социјализму*. Београд: Филип Вишњић: 31 – 54.
- Вучићевић, Д. (2010). Демократизација кроз изборе – изборни ауторитаризам у Србији. *Политичка ревија*. Вол. 26, Но. 4: 1 – 28.

Nataša Jovanović
Faculty of Philosophy
Belgrade

Summary

ON THE EDGE OF ELECTORAL DEMOCRACY – ANALYSIS OF
THE PARLIAMENTARY ELECTIONS IN 2014 IN SERBIA
WITHIN THE THEORETICAL CONCEPT OF MINIMAL
DEFINITION OF DEMOCRACY

Question of the achieved level of democracy in a given society is one of the most important issues in sociology of politics. We believe that electoral democracy can serve as an accurate and valid reference system for longitudinal monitoring of the development of democracy in the country, and it can even serve as an adequate methodological framework for comparison between states. In this paper we will try to give an objective analysis of the parliamentary elections in Serbia in 2014 using the theoretical concept of minimal definition of democracy. After the application of several criteria which postulated by theoretical framework, we will try to give an assessment on whether is Serbia still can be classified into the category of countries with effective electoral democracy (as we could after the previous election held in 2012).

Keywords: parliamentary elections, electoral democracy, the minimum definition of democracy